

אורית גזית

בית התייחסותי מדינת

ה בית נתפס כבסיס הפיזי והרגשי לחוויית הביטחון היסודי שלנו בעולם – הביטחון האונטולוגי¹ – וכמרחב לכינון זהות עבור יחידים, קהילות וקהילות, ואובדנו מהווה רכיב מכונן בתהליך ההגירה. עבור תושבי קהילות הגבול בעוטף עזה, שחוו טבח ואלמות בהיקף חסר תקדים והפכו באחת לעקורים פנימיים, הוטען הבית במשמעויות חדשות לאחר שבעה באוקטובר 2023. במחקר מתמשך שאני עורכת² עם קבוצת מחקר בשדרות, בבארי ובניר עזה,³ אנו מציעים שלוש מסגרות מצטברות לניתוח משמעותו של הבית בקרב קהילות גבול בהקשר של טבח והגירה כפויה: **האל-בית**⁴ (הפיכת הבית המוכר למרחב זר ומעורר אימה), פריצת הבית כ"מרחב בטוח" (הפיכת המרחב הביתי, שמעניק הגנה וביטחון, למרחב פרוץ ומחורר), **ואובדן הבית** (עקירות). הנדל ורם⁵ אף מרחיבים את הדיון למשמעותו העמוקה של הבית עבור יהודים ופלסטינים כאחד בעת הזו משני עברי הגבול. משמעות זו היא בה בעת פוליטית, מרחבית ורגשית, כאשר כל צד מבקש לא רק לבנות את ביתו בעולם, אלא גם לשלול את זכותו של האחר לבית ולקיום במרחב. על בסיס מסגרות משמעות אלה אני מציעה במאמר זה מסגרת חדשה לניתוח הבית לאחר שבעה באוקטובר באמצעות המושג "בית התייחסותי" (Relational Home).

- 1 ראו גם Orit Gazit, "Van Gennep meets ontological (in) security: A processual approach to ontological security in migration. *International Studies Review* 21(4), 2019, 572–597; Idem, "What it means to (mis)trust: Forced migration", ontological (In) security, and the unrecognized political psychology of the Israeli-Lebanese conflict". *Political Psychology* 42(3), 2021, 389–406
- 2 ISF 1148/2024, "Imaginariness of home: Homelessness, the uncanny, and ontological (in)security among Internally displaced people (IDPs) of three borderland communities in Israel's Gaza envelop". לצידי כולל צוות המחקר את ארז גבע ושרליין וייסברג.
- 3 קהילות עוטף עזה שנפגעו כוללות יישובים רבים נוספים, בהם כפר עזה, נחל עוז, כיסופים, נירים, חולית, ניר יצחק, רעים, נתיב העשרה, סופה, עלומים וכרם שלום.
- 4 האל-ביתי (The uncanny, unheimlich Das) הוא מושג המזוהה עם פרויד, ופותח בהמשך בידי קריסטבה ואחרים. הוא מתייחס לחוויה שבה אובייקטים מוכרים נעשים בה בעת זרים ומאיימים.
- 5 אריאל הנדל ומורי רם **חורבן הבית. הזמן הזה**. ירושלים: מכון ון ליר, 2024.

אזור הגבול כמרחב אל-ביתי

במחקרנו אנו מראים כיצד לצד פריצת המרחב הבטוח (Safe Space) של הבית והעיקרה מהבית (Homelessness) בשבעה באוקטובר 2023, הפך אזור עוטף עזה למרחב אל-ביתי זמן רב לפני כן – מרחב של טבע מרהיב וחיים קהילתיים ערים לצד אימה מזדחלת מתמדת מ"האחר" שמעבר לגבול, מעל ומתחת לפני השטח. מרחב סָפָר זה, שננטש על-ידי השלטון המרכזי הישראלי בתהליך מתמשך מראשית שנות האלפיים, נותר חשוף לירי רקטות עם עליית חמאס לשלטון ברצועת עזה. מאז חוו תושביו "סבבי לחימה" חוזרים ונשנים ("עופרת יצוקה" ב-2008, "עמוד ענן" ב-2012, "צוק איתן" ב-2014 ו"שומר החומות" ב-2021), וחרדה מתמדת ממנהרות חוצות גדר ומעפיפוני ובלוני תבערה, בפרט לנוכח ההסלמה לאורך גדר הגבול בין ישראל לעזה מ-2018 ואילך. האמרה השגורה בפי תושבי העוטף, המאפיינת את חוויית חייהם במרחב זה עד שבעה באוקטובר – כ-"99% גן עדן" – מבטאת היטב את האימה הכבושה מפני האלימות הממתינה תמיד מתחת לפני השטח ("1% גיהנום"). במחקר אחר אני ממשיגה חוויה מעין זו כ"ביטחון אונטולוגי מתעתע" (Deceptive Ontological Security). גם הסקרנות המהולה בחרדה, שבה מתארים מרואיינים רבים את האופן שבו תפסו את מנהרות חמאס ואת העולם התת-קרקעי של עזה מן העבר השני של הגדר עד שבעה באוקטובר, מהווה ביטוי לכך.

בשבעה באוקטובר 2023 הפך הבית הפיזי של רבים מתושבי עוטף עזה לגילום של אימה זו הֶלְכָה למעשה. כלואים בממ"ד שעות רבות או בניסיון להימלט על נפשם, אולצו תושבים רבים להיות עדים למעשי רצח, אונס, השחתה ושֶרְפָה המתרחשים בביתם. מאחורי דלת הממ"ד הם הריחו את ריח השרפה, שמעו שפה שאינה שפתם ואנשים זרים הבוזזים את תכולת הבית. הבית הפך למרחב אל-ביתי. חוויה זו אינה מוגבלת לבית הפרטי. עבור תושבים רבים, ובפרט תושבי הקיבוצים, המרחב האל-ביתי נמתח עד לשער הקיבוץ וגדר המערכת, ויש המחילים אותו גם על המרחבים החקלאיים שמעבר להם. עבור תושבים אחרים היוותה המתקפה על משטרת שדרות, שהמבנה שלה נותר תחילה על כנו חרוך ומט לנפול, ביטוי מובהק לכך.

במידה רבה, וממרחק, חוויה זו, שבה הבית המוכר משנה את פניו והופך לזר ומעורר אימה, התגלמה עבור תושבים רבים בישראל, שהיו ספונים במקלטים ובממ"דים בבוקרו של אותו יום, בצפייה בסרטונים המתעדים בזמן אמת את פריצת המכשול הטכנולוגי המשוכלל בגבול ישראל-עזה, את הטנדרים הלבנים ואת חמושי חמאס העושים במרחב העוטף כבשלהם. אין זה מקרה, על כן, שבשעות ובימים הסמוכים לטבח דיווחו תושבים רבים

באזור המרכז על חרדה מגורמים זרים המצלמים את ביתם או מנסים לפרוץ אליו. דומה כי המרחב האל־ביתי של עוטף עזה "זלג" אל מחוץ לעוטף בתקופה המיידית שלאחר הטבח.⁶ הדימוי החזותי של "הבתים המחוללים",⁷ שהפך בתוך זמן קצר לאחד מסמלי הטבח הבולטים בתקשורת הישראלית,⁸ מהווה אם כן גם דימוי רב־עוצמה לשיאו של תהליך מרחבי, פוליטי ורגשי מתמשך, שבו הפך מרחב הגבול של עוטף עזה כולו למרחב אל־ביתי.

בית שרוף בניר עוז. צולם על־ידי הכותבת ב־6 ביוני 2025

- 6 מכיוון אחר, במאמר שפרסמתי לאחרונה עם אורן ברק, אנו מראים כיצד השם "רחוב עזה" הפך בעשורים האחרונים, ובפרט מאז שבעה באוקטובר, ל־Abject Toponym – שם מקום מעורר אימה ואי־ביטחון אונטולוגי יומיומי, כיוון שהוא מערער על הגבול שבין ה"אני" הישראלי ל"אחר" הפלסטיני: Oren Barak and Orit Gazit. Normalizing "Gaza" in Jerusalem: Toponymic abjection and ontological (in)security in the Israeli-Palestinian conflict. *Global Studies Quarterly* 5(4), 2025, 1-17
- 7 סביב החזרה לבתים אלה, שיש לה השלכות כלכליות ופוליטיות, נסוב מאבק של חלק מהתושבים מול רשויות המדינה, וכן מתחוללים מאבקים פנימיים בתוך חלק מהקהילות, שנסובים סביב סוגיות של הנצחה וזיכרון (שימור "הבית המחולל" מול הריסתו).
- 8 הסיוורים המאורגנים בקיבוצי העוטף, שבהם צועדים המשתתפים בין הבתים החרוכים ועדים באופן בלתי־אמצעי לשייריהם השרופים, מוסיפים ממד חברתי־טקסי, רב־חושי וחזרתי לדימוי זה, ומעמיקים את אחיזתו בחברה הישראלית מחוץ לגבולות עוטף עזה.

בית התייחסותי

דימוי חזותי אל-ביתי זה מהווה גם נקודת מוצא לחשיבה מחודשת על יחסי בית-מדינה. מה מייצג דימוי ויזואלי אל-ביתי זה של חורבות הבית הפרוץ, החרוך, המפויח והשבור, על שרידי החיים הקודמים שנחיו בו? נבאר-יאשין⁹ ואחרים מתחקים אחר הנוף הסימבולי (Symbolic Landscape) של הריסות וחורבן באזורי גבול (למשל באזור הגבול החוצה לשניים את ניקוסיה, בירת קפריסין, לאורך "הקו הירוק" המבחין בין קפריסין היוונית לזו התורכית). נוף זה טומן בחובו רגשות פרטיים וקולקטיביים. נבאר-יאשין מכנה זאת Abjected Domains: מרחבים שנחווים על-ידי העצמי הפרטי והקולקטיבי כבזויים ומעוררי אימה. רגש האימה, כשריד וכסמל לאירועי העבר שהתרחשו במרחב זה – אירועי האלימות, אך גם החיים היומיומיים שאבדו, ושנחיו במרחב לפני ההרס – נותר כמו מקופל בתוך המרחב ומוסיף לדַבֵּר מבין ההריסות. מושג זה עשוי לסייע לחשיבה גם על המרחב המדינתי כולו מאז שבעה באוקטובר.

לצד זאת, בחלוף הזמן ומתוך מחקר השדה המתמשך בעוטף עזה ובקרב העקורים הפנימיים, שבינתיים שָׁבו ברובם לבתיהם או התמקמו בבית חלופי, התגבשה בקרב צוות המחקר ההבנה שלא די במושגים אלה כדי לתפוס את מלוא משמעותו של הבית עבור קהילות גבול אלה לנוכח אירועי שבעה באוקטובר. חסרה לנו מסגרת מושגית שתאפשר לעבור מהדיון, החשוב כשלעצמו, בבית כמגלם את הממד המרחבי-רגשי של הטראומה האישית והקולקטיבית של תושבי עוטף עזה, לניתוח הבית כיחסים מתהווים (Emergent) המשתנים על פני זמן. המשָׁגה כזו תאפשר דיון בתפקידה המכריע של הצלע השלישית במשולש הטראומתי – הסביבה, או המדינה ומוסדותיה, שמעניקות או מונעות מרחב של הכרה ועיבוד של הטראומה לאורך זמן.

לשם כך אני מציעה לפנות למושג "בית התייחסותי" (Relational Home), שטבע הפסיכואנליטיקאי רוברט סטולרו (Stolorow)¹⁰. בית התייחסותי הוא סביבה אינטרסובייקטיבית המאפשרת הכרה, תיקוף ועיבוד של רגשות טראומטיים. לפי סטולרו, האירוע הטראומתי סודק את ה"אבסולוטיזם של חיי היום-יום" – המובן מאליו החברתי,

9 Yael Navaro-Yashin. *The Make-believe space: Affective geography in a postwar polity*. 9 Durham: Duke University Press 2012.

10 Robert D. Stolorow. *World, affectivity, trauma*. New York: Routledge, 2011, 27; Idem, "Loss, love and finitude". *Janus Head* 13(12), 2014, 42

היוצר אשליה של צפיות וביטחון (למשל, "אני מוגנת בגבולות המדינה שלי" ו"המדינה והצבא יבואו לעזרתי בעת הצורך"). הוא מותיר את היחיד מבודד וכלוא בזמן טראומתי "קפוא", שבו האירוע הטראומתי נחוה שוב ושוב, כשהעבר והעתיד מופתכים אל תוך הווה אינסופי, מעגלי וכאוטי. אך סטולרו טוען כי רגשות טראומתיים אינם הופכים לטראומה כרונית מתמשכת בחווייתם של יחידים וקבוצות עקב האירוע הטראומתי עצמו, פתאומי ועוצמתי ככל שיהיה. הם הופכים לטראומה כרונית רק כאשר הם אינם פוגשים הקשר התייחסותי המעניק להם מרחב להישמע, לקבל מילים, הכרה ועיבוד, ולעבור אינטגרציה לתוך הנרטיב הביוגרפי של העצמי. כך, על אף ש"החלמה" מלאה מטראומה אינה אפשרית, שהייה רגשית (Emotional Dwelling) בבית התייחסותי מכוונן (Attuned) מאפשרת "המסה" של הזמן הקפוא ואינטגרציה של הרגשות הטראומתיים.

בית התייחסותי מדינת

אם נרחיב את טענתו של סטולרו למישור המדינתי, המדינה יכולה אף היא לכוון או למנוע הקשרים התייחסותיים המאפשרים הכרה, תיקוף ועיבוד של רגשות טראומתיים, אישיים וקולקטיביים. הקשרים אלה כוללים, למשל, יצירת אקלים חברתי ופוליטי מכוונן המעודד שיח ציבורי של הכרה בטראומה, שימוש באמצעים סימבוליים וטקסיים להנחת הטראומה במרחב הציבורי ולהנצחתה, והשקעת משאבים ביצירת הקשרים חברתיים ממוסדים, מדינתיים ואזרחיים, בתחומי החינוך, התרבות, הבריאות והרווחה. אלה יאפשרו תיקוף ועיבוד של הטראומה עבור יחידים וקבוצות. בחלוף התקופה המיידית שלאחר הטבח הלך והתחוויר כי חוויה בולטת העולה משדה המחקר היא היעדרו של בית התייחסותי מדינתי. כרמית פלטי-קציר,¹¹ בת קיבוץ ניר עוז, שבשבעה באוקטובר אביה נרצח, אחיה נחטף ונרצח בשבי ואימה נחטפה ושחררה, מתמצתת חוויה זו כך:

11 כרמית לא חיה בקיבוץ כיום, ולא הייתה חברת קיבוץ ניר עוז בזמן הטבח. היא נתנה את הסכמתה לפרסום דבריה בשמה, שהתפרסמו גם בכתבה מאת רן שמעוני, "הם היו עדים לרצח ולחטיפה של קרוביהם דרך הטלפון והמסך. מאז הם אנשים אחרים", **הארץ**, 6 בפברואר 2026.

אני חושבת שפשוט הייתי קפואה, וחיכיתי – ממש חיכיתי – לזה שמדינת ישראל תעדכן אותי. אמרתי לעצמי שהייתה טעות נוראית בשבעה באוקטובר, אבל שהמדינה עדיין כאן והיא תתייצב ותעדכן אותי. אבל עבר יום ואז עוד יום ועוד יום – ואף אחד לא מדבר איתי. אף אחד. חוסר ההתייצבות הזה הוא דבר שמלווה אותי מאז ועד היום.

כרמית מתארת חוויה מתמשכת של היעדר הקשר התייחסותי מדינתי (Statist Relational Home) שיעניק הכרה ותיקוף, יפשיר את "הזמן הקפוא" ויאפשר עיבוד של הטראומה. היא מוסיפה: "...לדבר הזה יש השפעה ממשית על היכולת שלי להשתקם... האנרגיות שלי צריכות להתמקד בהחלמה, ובמקום זה חובת ההוכחה מוטלת עליי כי לא מכירים בי". תָּמָה זו חוזרת, בגרסאות שונות, בעבודת השדה שלנו בקרב רבים מתושבי עוטף עזה ובני משפחותיהם. דומה אפוא כי מושג הבית לאחר שבעה באוקטובר מתגלם לא רק במרחב הבטוח שנפרץ, בעקירה ובהזרה של המרחב הביתי שהפך למאיים, אלא גם, ובפרט בחלוף הזמן, בחוויית היעדר בית התייחסותי מדינתי.

יתרה מזו, כאשר בית התייחסותי מדינתי נמנע מקבוצות וקהילות לאורך זמן, ומוסדות המדינה אף פועלים באמצעים סימבוליים ואחרים למחיקת הטראומה, ניתן לראות בכך, בהמשך לטענתם של חוקרת המגדר אפי זיו¹² ושל אחרים,¹³ צורה של אלימות סימבולית¹⁴ וטראומה עיקשת – (Insidious Trauma) טראומה חמקמקה הנוצרת בנסיבות חברתיות ופוליטיות דכאניות מתמשכות. כיוון מחקרי זה, המחבר בין הרגשי לחברתי ולפוליטי, מאפשר מבט ביקורתי על יחסי יחיד-מדינה, תופס את ההשתנות של טראומה על פני זמן, ומהווה כר פורה למחקר חברתי על אודות השלכותיהם ארוכות הטווח של אירועי שבעה באוקטובר על תושבי עוטף עזה ובני משפחותיהם, וכן על החברה הישראלית בכללותה.

12 אפי זיו. "טראומה עיקשת". **מפתח – כתב עת לקסיקלי למחשבה פוליטית** 5, 2012, 55–74.

13 גבי בוגוויט. "ומתחת לָאָבֶן הפּוּיָה עֵקֶב זֶחֶל": הטראומה כגשר ומכשול". **פסיכולוגיה עברית**, 2014. <https://www.hebpsy.net/articles.asp?id=3649>

14 Pierre Bourdieu. "Outline of a theory of practice: Structures and the habitus". In *Practicing History*, edited by Gabrielle M. Spiegel. London: Routledge, 2004 [1972], 179–198

במילים אחרות, הוא ממקד את תשומת הלב המחקרית בתפקידה של המדינה במניעת טראומה כרונית מתמשכת של אזרחיה. בהתייחסו לטראומה הקולקטיבית של 11 בספטמבר 2001 בארצות הברית, טוען סטולרו כי במצב זה עשויה המדינה לאמץ שיח דיסוציאטיבי ורטוריקה של עוצמה וחוסן – סטולרו מכנה שיח זה "אידיאולוגיות של תקומה" (Resurrective Ideologies)¹⁵ – על אף שמבפנים היא נותרת שבורה, כאוטית ונטועה ב"זמן קפוא"¹⁶.

* מחקר זה (מס' 1148/2024) נתמך על ידי הקרן הלאומית למדע.

ד"ר אורית גזית, המחלקה ליחסים בין-לאומיים והתכנית ללימודי פיתוח בין-לאומי (גלוקל),
האוניברסיטה העברית בירושלים

דוא"ל: orit.gazit@mail.huji.ac.il

15 ראו Robert D. Stolorow. "Identity and resurrective ideology in an age of trauma". *Psychoanalytic Psychology* 26(2), 2009, 206–209.

16 במבט רחב, מסגרת מושגית זו יכולה לשמש כר פורה גם לניתוח גלי ההגירה מישראל לאחר אירועי שבעה באוקטובר ואף בתקופה שקדמה להם, ולחקר חוויית הגלות הפנימית של חלקים בחברה הישראלית כתהליך של שמיטת הבית ההתייחסותי המדינתי. היא רלוונטית גם לניתוח החוויה המתמשכת של קבוצות מיעוט הסובלות מאפליה והדרה ממוסדת, דוגמת הפלסטינים אזרחי ישראל. לבסוף, מסגרת זו עשויה להאיר באור חדש גם את חווייתם של מהגרים בכפייה ופליטים בישראל. הגירה, ובפרט הגירה כפויה, היא תהליך הכולל בהגדרתו אובדן פתאומי של מכלול ההקשרים האינטרסובייקטיביים שבהם נטועים יחידים וקבוצות. מסגרת זו עשויה, על כן, לאפשר את ניתוח חווייתן של קבוצות דוגמת הפליטים האוקראינים, החוסים תחת הגנה קבוצתית זמנית, אך מעמדם בישראל טרם הוסדר, ומבקשי המקלט מאריתריאה וסודן, שהגיעו לישראל בשנים 2006–2012, אך למעט מספר מקרים חריגים נותרו מחוסרי מעמד של קבע עד היום. קבוצות אלה איבדו באחת את הבית ההתייחסותי המדינתי עם עזיבתן את המולדת, אך נותרו, בדרגות שונות, מבודדות, ללא הקשר אינטרסובייקטיבי מדינתי חלופי במדינת הישראלית המארכת.